
KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

HÁTRÁNYOK ELŐNYE

Szombathy Bálint: *Poetry no more*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1981

A fiatalabb alkotónemzedék tagjai között Szombathy Bálint alakította ki a legváltozatosabb és legszélesebb körű nemzetközi kapcsolatokat: ő tette meg a legelszántabb, legnagyobb lépést Pacsértól a nagyvilág felé. A törekvés azonban még nem feltétlenül beteljesülés is, noha a fiatal kísérletező új könyvében felsorolt tárlatok és kiállítások a nemzetközi avantgard élvonalában mutatják a szerzőt. A szekták tagjai tudniillik mindig összetartanak, s egyáltalán nem biztos, hogy az egymással szövetkező munkája emberiségi igényekre adott válasz-e, vagy csak groteszk kiáltások a szellem ideiglenes éjszakájában.

Ha a realiztikus művészetnek a banalitás és a giccs a kellemenlenkedő, igen közeli szomszédja, akkor az avantgard eléggé gyakran a dilettantizmusnak és a szélhámosságnak a melegágya. A hagyományokra fittyet hányó nemritkán a lustaságát és műveletlenségét igyekeznek a korszakalkotónak hitt kísérletezések mögé rejtetni (ily módon lovat adva az egyéni újítások elől elzárkózó konzervatívok alá). Viszonylag könnyű visszaélni azzal a ténnyel, hogy az új művészet szélesebb tömegek számára több okból kifolyólag is hozzáférhetetlen.

Hogy Szombathy Bálintot nem az alkalmi feltűnésvágy vezette a művészi kísérletezések élvonalába, azt munkaprogramjának folyamatossága mellett írásokban kifejeződő elméleti érdeklődése is bizonyíthatja. Az ő törekvése azonban sokkal inkább a nyitottságé, mint a zártságé, lényegében tehát meghatározhatatlan. Éppen ezért számomra akkor is ironikusan hangzanak az ő fejtegetései, mikor saját maga a legkomolyabban akarná venni őket: „Konkrét vizuális költeményeim lételemősége valószínűleg a költészet fogalmának szabadabb értelmezéséből fakad, vagyis a poézis meghatározása helyett a poétikai kifejezés illik rá.” Hogy milyen élményt akar kiváltani befogadójában a neoavantgard, azt azért is nehéz megérteni, mert elméletírói külön esszényelvet teremtett önmaguk és az általuk elképzelt jövő embere számára. A problémát az teszi különössé, hogy az idegen szavak kultusza közismert kifejezéseknek is új jelentést ad. A „szemantika” itt például nem az, aminek a könyvekhez szokott olvasó gondolná. Néhol egyértelmű félreértést is szóvá tehetünk;

a „behaviorist poetry”-nek tudniillik nem „magatartásköltészet” a pontos fordítása. Hogy Szombathy mégis azt a kifejezést használja, az ez esetben még az előszóban hangsúlyozott etikai motívummal sem igazolható. A testmegjelölés misztériuma, a gumi és a hús anyagiságának nyomtatékosítása, persze, magatartást is rejt magában, ám mégiscsak elsősorban a viselkedés köti le a figyelmet.

Szombathy művészeteszménye a jövőben szeretne táptalajra találni: ezért egyelőre inkább tagad, mint állít. Céljai értelmén túliak: a könyv fedőlapján látható bekötött szemű emberfej a Lao Ce-féle bölcsélet felé tereli gondolatainkat; vagyis a belső látásnak, a meditációnak vagyunk kénytelenek átadni magunkat, amennyiben a szerző útmutatása szerint kívánunk haladni. Gyanakvásunkat azonban már az ex libris felerősíti. Míg ugyanis a fedőlap az avantgardra jellemző módon tagadja a költészetet, addig az első oldal már gyászolja ezt a vegyes értékű művészeti radikalizmust. Valóban avantgardon túl lenne Szombathy Bálint világa? — kapaszkodunk bele az utolsó kérdésbe, hátha mégsem a szokásos nihilizmussal bélelt értelmiségi cinizmus megnyilvánulásaival van dolgunk.

Nem, a könyv egészének tanúsága szerint a képművek sajátos eszközeivel nem valódi értékek felé céloz Szombathy, s valójában még annyira sem ellensége a hagyománynak, mint saját maga gondolja. Figyeljük csak meg lírai tartalmú tájkölteményeit, a fotóművészeti alkotásokat. A kollázsok és fényképfelvételek sorozatából természetesen azok a darabok emelkednek ki, melyek valamiképpen szellemesek. Irónia és játékosság jó néhány műalkotásnak a többlete. Az egyik képen látható máladozó falon már elhalványult szerb, német és magyar nyelvű felirat olvasható, betű szerint így: TÁRCS RENDET! Egy kornak s az azt alkotó mentalitásnak akaratlan sírfelirata ez; rendkívül sokatmondó. Ugyanilyen szellemesek azok a fényképek is, melyek aláírása, a valóságos összefüggésektől tudatosan eltekintve, a jelszerűsége, a „verbovizuális részecskék keveredésére” figyelmeztet. Szombathy a technika funkciózavaraiban, groteszk helyzeteiben igyekszik előnyre váltatni, amin a legtöbb ember boszszankodni vagy esetleg rémüldözni szokott. (A saját lábaáért felnyúló korcsolyázó nőre és az Aldo Morót elrabló, szinte élőlénynek ható gépkocsikra gondolok.)

Persze sok más egyéb is van ebben a programja értelmében értelemellenes, költőt tagadó könyvben. Nem ártott volna, ha a több mint fél évszázad óta elcsépelet szurrealista montázsok helyett életesebb megoldásokhoz folyamodott volna a szerző. Ha üres ládák halmaza helyett valami más helyi jellegzetességben kutatná a tárgyak poézisét, akkor az angol olvasó is szívesebben futná át a neki szánt fordítást. Láda természetesen Angliában és Amerikában is akad, s talán nem kellene fényképek által is szaporítani, amiből különben is sok van.

E megjegyzés azonban nem közömbösítheti a választott cél nemességét: a haladó nemzetköziségét és az ember átmentésének szándékát. Azonban

idegenek számára is sokkal érdekesebb lenne, ha ez a jóindulatú, sokszor ötletes gyerekeség a maga sajátos tisztaságában a mi világunkra csodálkozna rá.

VAJDA Gábor

EGY KÖZSÉG SZOKÁSMONOGRÁFIÁJA

Borús Rózsa: Topolya népszokásai. Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1981

Az utóbbi években mind nagyobb teret hódít a népszokáskutatás. Ezt igazolják a szokásmonográfiák (pl. Barna Gábor: *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén* 1979., Jung Károly: *Az emberélet fordulói — Gombosi szokások*, 1978.) és a népszokásokat feldolgozó tudományos munkák. (Ujváry Zoltán: *Népszokások és népköltészet*, 1980., Dömötör Tekla: *A népszokások költészete*, 1974. és uő. *Naptári ünnepek — népi színjátás*, 1979.) Borús Rózsa könyve, a *Topolya népszokásai*, az előbbieik sorába tartozik.

Húszévi gyűjtőmunka eredményét összegezi benne a gyűjtő. A rendkívül gazdag és színes szokásanyagot két nagyobb egységre osztva mutatja be: a jeles napokhoz kapcsolódó szokásokra és a családi életben jelentkezőkre. A naptári év szokásai a téli, tavaszi és nyári napforduló köré csoportosulnak, de a könnyebb áttekinthetőség céljából a naptári év rendjében mutatja be őket a gyűjtő. E dramatikus elemekkel átszőtt szokások száma és változata tájanként, néprajzi csoportonként igen nagy — igazolják ezt a topolyai szokások is. Ha népszokásról beszélünk, főként szertartásos cselekményekre gondolunk, de a népi erkölcs és illem is beletartozhat a szokásfoglomba. A tulajdonképpeni népszokás nagy részben a vallásban gyökerezik, vagy korábban ezzel szoros kapcsolatban állt, és így vált a mindennapi élet kultuszává. Ezért a népszokás — a kutatók megfigyelései szerint — olyan kötelező érvényűvé válhat, hogy megsértése, be nem tartása bűnnek számít. Vannak azonban népszokások, melyek már nem vallásos rítusok többé, de még mindig mágikus jelentőségük van, mások viszont pusztán népi szórakozássá váltak.

Borús Rózsa *Az esztendő néprajza* cím alatt foglalja össze a naptári év szokásait szilveszter napjától kezdve négy nagyobb fejezetben; Vízkeresztől húsvétig; Fújnak a tavaszi szelek; Fagyosszentektől Mártonig és Üzen a tél. A téli napkör szokásait nehéz naphoz kötni, mert ugyanazok a szokáselemek felbukkannak Karácsonykor, január 1-én és vízkeresztkor is; ezek a köszöntő szokások, évkezdő jókívánságok, melyekért jutalom jár. A novembertől vízkeresztig tartó időszakban egy sor egyházi ünnepnek külön népi kultusza és szokásanyaga is alakult ki, amely csak nagyon lazán kapcsolódik az ünnep egyházi jellegéhez. Ezek